

ROSTÁS PÉTER

A BUDAVÁRI PALOTÁBAN 1900 KÖRÜL KIALAKÍTOTT „TÖRTÉNELMI” DÍSZTERMEK

I. URALKODÓI REZIDENCIA ÉS NEMZETI PALOTA

A budavári királyi palota díszítőprogramjának megalkotásában a 19. század végén az egyik alapvető feladat a nemzeti palota és az uralkodói rezidencia kettős funkciójának kifejezése volt. Az épületkomplexum dekorációjában voltak politikasemleges elemek, amelyek az adott épületrész vagy terem gyakorlati funkcióját¹ vagy általános uralkodói szimbólumokat jelenítettek meg.² Tekintettel azonban arra, hogy I. Ferenc József személye, illetve az 1848-tól tartó uralkodása a nemzeti ellenállás, illetve a legitim uralkodó iránti lojalitás állandó ambivalens érzésének jegyében zajlott, a palota belső díszítése ezeknek a szempontoknak

1. A Habsburg-terem, 1900-as évek.

A másképp nem jelölt képek Hauszmann Alajos: *A magyar királyi vár*, (Budapest, 1912) kötetéből valók

2. A Szent István-terem, 1900-as évek

az összehangolására is törekedett. Hauszmann finom megfogalmazásában ez így hangzott³: „Törekvésünk az, hogy e büszke vár ... a magyar szent koronához méltó alakban nemzetünknek a trónhoz való ragaszkodásával együtt, egyszersmind hirdetője legyen a magyar kultúrának és művészetnek.”

Az alábbiakban annak a három ún. történeti enteriőrnek a kialakításával kívánok foglalkozni, amely elhelyezkedése és dekorációja által ez utóbbi szempontnak az érvényre juttatásában a leglényegesebb szerepet kapta.

A három terem lokalizálása a palotakomplexumban a következő volt: a *Habsburg-terem* a régi palota északi tömbjének keleti szárnyába, az új elrendezésben a dunai homlokzat középtengelyébe került, a *Mátyás-terem* a nyugati, krisztinavárosi szárnyban, a *Szent István* terem pedig a déli oldalon az új, krisztinavárosi és a régi III. Károly-féle épületrészt összekötő nyaktagban kapott helyet.⁴ (1–3. képek)

A három korszakot megjelenítő három terem együttese mintegy a magyar nemzet kereszténység felvétele utáni történetének és a Habsburg ház legitim uralkodásának kontinuitását volt hivatva érzékeltetni. Éppen azt a gondolatot tehát, amit az uralkodó azzal a gesztussal fejezett ki, hogy az Árpád-házi III. Béla hamvait saját költségén helyeztette el 1897-ben a restaurált Mátyás-templomban kialakított sírkápolnában. Thaly Kálmán történész erre az alkalomra konstruálta meg és publikálta I. Ferenc Józsefnek az Árpád-házi III. Bélától való leszármazását igazoló⁵ családfáját. A király Árpád-házi őseinek nevét —

3. A Hunyadi Mátyás-terem, 1900-as évek.

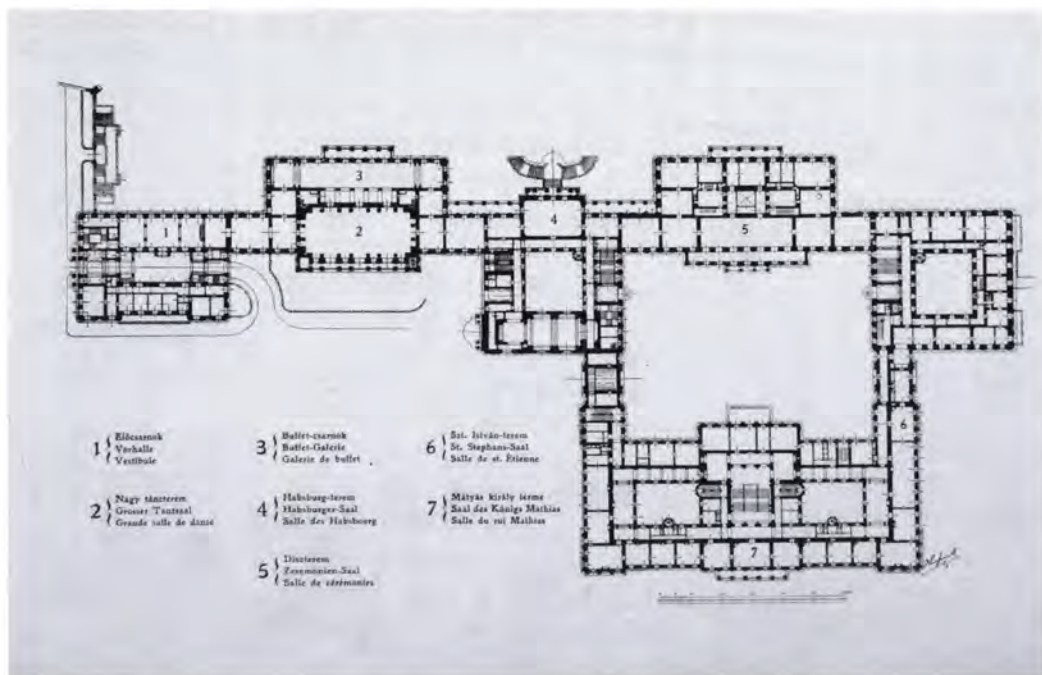
kezdve a dinasztiaalapítón — a kápolnában egy márványtáblán sorolták fel.⁶ A sírkápolna megépítése után fennmaradó 3000 forintból pedig egy díszalbumot adtak ki III. Béláról.⁷

Ferenc József, illetve a Habsburg ház az 1890-es években a magyar nemzeti ellenállást képviselő Függetlenségi Párt mind nagyobb tényerésével egyfajta legitimációs válságba került. Éppen abban az évben, amikor a három „történeti” díszterem dekorációs programja készült, a Bánffy-kormányzatnak különösen nehéz belpolitikai viszonyokkal kellett megküzdenie. Egész évben heves szocialista megmozdulásokra került sor, az ellenzék pedig a parlamenti munkát szinte ellehetetlenítette a folyamatos obstrukcióval. Nem sikerült tető alá hozni a gazdasági kiegyezés meghosszabbítási szerződését Ausztriával, azaz 1898 elején nem volt érvényes kiegyezési szerződés a dualista birodalom két országa között.⁸ 1898 végén további bonyodalmakat okozott, hogy az ellenzék megtagadta a Ferenc József trónra jutásának 50. évfordulóján való részvételt. Mindehhez társult még a budai Hentzi-szobor körül kirobbant botrány.⁹ A kormányzó Szabadelvű Párt két tűz közé kezdett szorulni, amennyiben a Habsburg hegemonia és a nemzeti önállóság szempontjait egyszerre kellett érvényre juttatnia, azaz meg kellett őriznie a kiegyezés bizonytalan talajra épített alkotását. Ennek a kettősségnek a kifejezését tapasztaljuk a palota történeti dísztermeinek dekorációs programjában.¹⁰

II. HABSBERG- ÉS „NEMZETI” OLDAL A PALOTÁBAN.
A HÁROM TEREM ELHELYEZKEDÉSE.

A három terem közül a *Habsburg-terem* kapta a legelőkelőbb, funkcionálisan és a térszervezésben is a legfontosabb helyet: az épület központjába került, a koronával lezárt kupola alá. (1. kép) A terem előtti kolonnádot koronázó timpanonba a Habsburg-ház apoteózisának domborműve, a terem előtti park tengelyébe Savoyai Jenő, a Habsburgok diadalát és Magyarország török alóli felszabadítását kivívó hadvezér szobrát helyezték. A zentai hőst Ferenc József igen kedvelte, régóta példaképének tartotta. 1860-ban saját kezű parancssal hozatta Eduard Engerth *Zentai csata* című festményét a budai palotába. Jenő herceg alakja a császár szemében a birodalmi patriotizmus eszméjét testesítette meg.¹¹ A *Habsburg-terem* mennyezetfreskója Lotz Károly: *I. Ferenc József és Erzsébet királyné apoteózisa* c. munkája volt, a terem sarkaiba pedig a várat építő uralkodók: *Mária Terézia, III. Károly, Ferenc József és Erzsébet királyné* márvány mellszobrai kerültek. A Habsburg-terem büszk-galériájával Ferenc József régi vágya teljesült. Még 1852-ben, amikor Albrecht főherceg társaságában először látogatott a forradalom után Pest-Budára, kezdeményezte, hogy a „pesti” nemzeti múzeumban az ő és Albrecht főherceg mellszobrával díszített terem hozzanak létre.¹² Hauszmann saját meghatározása szerint a terem Johann Bernhardt Fischer von Erlach stílusában készült, azaz abban a stílusban, amely a 19. század 90-es éveiben osztrák nemzeti stílusnak számított.

A *Habsburg teremmel* és a trónteremmel a hosszú dunai szárny a Habsburg-ház méltóságát és fennhatóságát hirdette. Persze itt csak hangsúlyokról beszélhetünk, egyértelmű

4. A budavári palota I. emeleti alaprajza a Hauszmann-féle átépítés után.

és túl direkt elhatárolásról nem lehetett szó ebben a komplex historizáló műben. Így pl. a bálterem melletti büfégaléria Feszty Árpád által készített falképei a mennyezeten az archaikusnak, ázsiai eredetűnek tartott *Árgyélus királyfi és Tündérszép Ilona* meséjét ábrázolták az Ipolyi Arnold által 1854-ben kiadott *Magyar Mythologia* alapján,¹³ a Szent György téri főbejárat fölött Hungária alakja volt látható, a Szent Zsigmond várkapolna északi falára a Stróbl Alajos tervezte *Mátyás-kutat* illesztették, a belső oldalon pedig a *Szent Jobbot* őrző kapolna foglalt helyet. Inkább tehát arányokról beszélhetünk: a keleti, dunai oldalon a nemzeti elemek viszonylagos háttérbe szorulása mellett a Habsburg reprezentáció koncentrációja volt megfigyelhető.

A palotakomplexumon belül a krisztinavárosi szárnyat, azaz a régi palota nyugati irányú bővítmenyét ezzel szemben a „nemzeti” traktusként koncipiálták. Az eredetileg Rudolf trónörökös részére tervezett épületet a barokk palotával összekötő nyaktagban kapott helyet a *Szent István*-, a krisztinavárosi épület főtengelyében pedig a *Mátyás-terem*. Az utóbbi épületben volt továbbá az északi oldal második emeletén a Szent Korona és a koronázási jelvények őrzési helye. Nem véletlen a traktus szobrászati díszítésének ikonográfiája sem: a nyugati homlokzat főpárkányának balusztrádján a „magyar szent korona országait jelképező 6 szobor” (*Magyarország, Dalmácia, Szlavónia, Horvátország, Erdély és Fiume*) került, a sarkokra pedig a *Hazaszeretet* és az *Áldozatkészség* szimbolikus alakjait tervezték (de ezek végül nem készültek el). Ez természetesen a nemzetiségek feletti magyar szupremácia kifejezése volt a Szent Korona mint az ország feletti hatalom jegyében.¹⁴ A kevés politikai alapvetés egyike, amit a magyar politikai elit pártkülönbségre való tekintet nélkül elfogadott, a magyar haza soknemzetiségű polgárait tömörítő politikai nemzet dogmája volt. Bánffy Dezső miniszterelnökségének politikailag kiélezett időszakában, az 1897–98-as esztendőkből a budai királyi rezidencia díszítési programja a felfokozott sovinizmus szolgálatában ezt a gondolatot fejezte ki. A kormányzat a nemzetiségekkel szembeni fokozódó nyomással, erőltetett magyarosítással és ennek eszközeként nacionalista-szimbolikus politikálással kívánta instabil belpolitikai helyzetét konszolidálni.¹⁵

III. SZENT ISTVÁN-KÉPZETEK

Amit eddig a palotakomplexum ikonográfiájáról elmondtunk, az a birodalmi Habsburg uralmi reprezentáció és a magyar nemzeti öntudat szinkronitásának kifejezése volt és meglehetősen egyértelműen leolvasható a mai szemlélő számára is. A krisztinavárosi palota berendezése azonban ezt a dichotómiát, azaz a nemzeti-függetlenségi és az állampatrióta értékrend konfliktusát még finomabban árnyalva is kifejezésre juttatta a historizmus jelképsnyelvén. 1891-ben és 1898-ban is heves viták alakultak ki a parlamentben március 15. megünneplése körül. A parlamenti ellenzék hol augusztus 20-ával, Szent István ünnepével, hol április 11-ével, az 1848. évi törvények szentesítésének dátumával állította szembe az 1848. évi forradalom kitörésének dátumát.¹⁶ Szempontunkból érdekesebb az első eset, amelyben tehát a Szent István-kultusz helyett a Habsburgellenes forradalom évfordulóját követelték ünnepnappá nyilvánítani. A Szent István-ellenesség a 18. század végétől kezdve többnyire velejárója volt a Habsburg-ellenességnek.¹⁷ Szent István alakja az Árpád fejedelemmel való szembeállításban a nyugatiasság, a törvényesség, a felülről ve-

zérelt birodalom, a soknyelvűség és a katolikus egyház által szentesített hatalom szimbóluma lett.

A Szent István-terem ikonográfiai programját Pauler Gyula főlevéltáros, az Akadémia történeti bizottságának elnöke állította össze.¹⁸ A falakon az Árpád-ház tíz tagja jelent meg: *Szent Imre, II., III. és IV. Béla, Szent László, Kálmán király, II. és III. Endre, Szent Erzsébet és Margit*. A szupraport-képeken egy-egy történeti jelenet: *Szent István és Szent Gellért a kereszténységet hirdeti*, valamint *István király megkoronázása, az államalapítás*.¹⁹ Pauler volt a szerzője az Árpád-házról szóló standard-műnek²⁰ és az egyik legtekintélyesebb képviselője a hivatalos történetírásnak. Figyelemre méltó az a tipológia, amelyet a III. Béla emlékezetére kiadott díszalbumban fejtett ki:²¹

„Ha végig tekintünk az Árpád-házi királyok során, két típust különböztetünk meg. Az egyik nyugodt, komoly, kissé rideg tiszta keleti faj, mint újabb történetünkben Deák Ferencz, a költők közt Arany János; a másik elevenebb, tüzes, nemcsak lelkes, de másokat is tud lelkesíteni; megátszik rajta, hogy az ázsiai magyarba könnyebb — szláv — vér vegyült, mint meglátszik Kossuth Lajoson vagy Petőfi Sándoron. Mindkettőben megvan azonban a magyar faj jellemző vonása: hogy úr; van benne méltóság, erő; van akaratja, tud parancsolni, és — ha el nem lustul — cselekedni, csak hogy az egyik tevékenysége izzó parázs, a másiké lángoló tűz. Szent István, aki Magyarországot megalapította, és Szent László, a daliás hős, ki az ország minden szomszédjával diadalmasan megverekedett — mintegy megdicsőült típusai e két árnyalatnak.”

5. Fadrusz János: Atlasz-szobor a budavári palota krisztinavárosi szárnyában.

Szent István besorolását a nyugodtabb típusba átvette Schulek Frigyes is, aki a halászbástyai Szent István-szobor helyén 1894-ben még Szent István-kápolnát tervezett, és közzétett terveihez fűzött kommentárjában fogalmazta meg Szent Istvánról alkotott gondolatait.²² Egy ülő szobrot tervezett az államalapító királynak, mert magyarázata szerint: „...[...] nem mozgékony ló, az ő maradandó ülése, hanem a 9-százados állandóságú trón, melyet felállított, elsőnek foglalt el és melyen egy ember öltön át ült. Egész élete, összes kormányzói tevékenysége az államosítás békés eszméjét képviselte.”²³

Schulek élesen vitába száll azzal a nézetel, mely szerint „...a magyar ember, mint lovas nemzet fia, királyát, a legelső magyar embert leginkább lóháton szereti látni és ennél fogva Szt. Istvánt, a királyok

elsőjét sem örökítheti meg másképpen, mint lóháton.” Schulek szerint Szent Istvánt és tevékenységét éppen a megállapodás jellemezte. De pl. a Hunyadiakat, Szent Lászlót, Nagy Lajost lehet lóháton ábrázolni, mert vitézségükkel szereztek érdemeket.²⁴

Szent István konszolidáló és konszolidált alakjával ellentétben Árpád harcos alakjához kötődött a magyar nemesi fennhatóság gondolata, hiszen a Szent Korona-tan szerint a hatalom a Szent Koronában megtestesülő nemesi közösség kezében van, amelyik mintegy ráruházza ezt az uralkodóra. Árpád az ősi magyar nemesi önrendelkezés és a kontinuum, autonóm magyar kultúra szimbólumaként jelent meg az 1890-es években.²⁵ Már az előző évtizedben elterjedt az a nézet, mely szerint a kereszténység felvétele Szent István által cezúrát jelentett a nemzeti szokásokban, az öltözködésben és a hajviseletben. Boncz Ödön az *Archaeológiai Értesítőben* 1887-ben megállapította, hogy István „...*térítői buzgalomban teljes erővel irtott mindent, ami a pogány vallásra és szokásokra emlékeztetett, egyszóval ami nemzeti jellegű volt.*”²⁶ Boncznál világosan megjelenik az a nézet, amely szerint a pogány szokások, így pl. a hajviselet és a nemzeti ruházat a nép körében a kereszténység felvételét követően is tovább élt és ezekről, bár nem maradt képi forrásunk, de a korabeli nyugati ábrázolások a keleti népekről az akkori magyar nemzeti viseletről tudósítanak.²⁷ Huszka József ezt a felfogást tágitották addig a meggyőződésig, hogy a kortárs paraszti ruházatkodásban és tárgykultúrában az ősi, folytonos nemzeti kultúra őrződött meg.²⁸

A krisztinavárosi palota díszítésében ez a gondolat, ha nem is kiélezett formában, de világosan megjelenik a pogány harcosok szerepeltetésében: Fadrusz János magyaros pogány *Atlasz*-szobraiban és a *Háború* vagy a *Béke* Senyei-féle szoborcsoportjában. (5–6. képek) Hauszmann azonban a művészi dekorációban nem adott több teret ennek a gondolatnak, sőt, minden olyan esetben, ahol erre könnyűszerrel lehetősége lett volna, éppen, hogy tompította ezt.²⁹ Így volt ez a Szent István-terem esetében is.

6. Senyei Károly:
*A Béke allegóriájának szobra a budavári palota
déli szárnyának nyugati bejáratánál.*

BTM Fotótár

Egy majolikaburkolattal díszített terem létrehozását Zsolnay Vilmos felségfolyamodványa javasolta 1897-ben.³⁰ Hauszmann-nak, Zsolnay indítványa mögött Lechner Ödön esetleges bevonását sejtve³¹, sikerült elérnie, hogy a terem terveinek elkészítését ne a gyárosra bízzák, hanem az építésvezetőségre.³² Hauszmann szerint, ha Zsolnay maga tervezné a magyar stílus szobát, „...ez megbontana egy bizonyos egyöntetűséget és harmóniát”. Hauszmann nem hasznosította a Zsolnay gyárban akkor már több mint egy évtizede kifejlesztett keleties ornamentikát és nem alkalmazott olyan magyaros motívumokat, amelyek, az első-sorban Huszka József nevéhez köthető, akkoriban széles körben elterjedt ornamentalszempételek szerint a magyarság keleti, turáni eredetét igazolták és szemléltették volna.³³ Hauszmann azt is kivédte, hogy a déli várkertben felépített parasztházban megjelenjen a Huszka József-féle magyaros ornamentika. Ebben is csak egy kályha elkészítésére korlátozta a Zsolnay-gyár szerepét.³⁴

Hauszmann a Millennium körüli években elterjedt, a magyarság és ornamentikája keleti eredetéről szóló nézeteket³⁵ nem engedte érvényesülni a *Szent István-terem* díszítésében. Már maga az anyaghasználat jelezte Hauszmann ítéletét az akkoriban Lechner által vallott teóriáról, mely szerint az Alföldön, a „nemzet bölcsőjében” található agyag lenne a sajátos, nemzeti anyaga a magyar népi ornamentikának. A *Szent István-teremben* a Roskovicseképek hármaskarjű fa keretei közé szorította és a kandalló felületére korlátozta a kerámia

8. Heinrich Saueremann: Alsó-német szoba.
Flensburg, Városi Múzeum

alkalmazását.³⁶ (7. kép) A terem berendezése, a magyar diófából készített falburkolat, az északi oldalon a középtengelybe állított kandallóépítmény, a csillár és a bútorzat dekorációja jól beilleszthető a kortárs német neoromán enteriőrök stílusvilágába. Közele analógiaként megnevezhető a Heinrich Sauer mann flensburgi bútorgyáros által ugyancsak a párizsi 1900-as világkiállításán bemutatott „alsó-német” szoba.³⁷ (8. kép)

A hauszmanni teremben nincsenek keleties, vagy honfoglalás kori motívumok, amelyek ekkoriban, a recens ásatások nyomán egyre inkább teret nyertek a képző- és iparművészeti alkotások dekorációs forrásaként.

A terem díszítésének ikonográfiája is kifejezi a történetfelfogások különbségét. Kecskeméten pl. Székely Bertalan a honfoglaló magyar vezérek vérszerződését ábrázolta a közgyűlési teremben I. Ferenc József koronázási jelenetével átellenben, és a falakon olyan, a függetlenségi párti történetfelfogás által preferált személyeket is ábrázolt, akik a budai királyi palota berendezésében egyáltalán nem jelentek meg (*Thököly Imre, Bethlen Gábor, II. Rákóczi Ferenc, Kossuth Lajos, Széchenyi István*). A kecskeméti városháza Rathausmannjának szerepében pedig *Árpád* vezér figurája kapott helyett.³⁸

7. A Szent István-terem kandallója.
Magyar Iparművészet, 1900, 96.

9. Stukkómotívumok a budavári palota Hauszmann-féle átépítéséből (tervező: Györgyi Géza).

Hauszmann politikailag és művészileg is ellenfele volt a Lechner nevével fémjelzett ún. „magyar stílus”-nak. A királyi palota Hauszmann-féle dekorációjában a magyar stílus háromféle értelmezése különíthető el:

1. magyaros historizmus: a nemzetközi történeti stílusok beoltása magyaros motívumokkal
2. nemzeti tradicionalizmus: magyarországi történeti emlékeken megjelenő történeti motívumok hasznosítása
3. népies virágmotívumokkal „honosított” Jugendstil

V/1. MAGYAROS HISTORIZMUS

Hauszmann a Budavári Palotáról kiadott minden könyvében és cikkében külön bekezdéseket szentel azon nézetének, mely szerint magyar stílus nincsen, csak magyar ornamentika van, amelyet nemesített alakban a magyaros hatás elérésére hasznosítani lehet.³⁹ „A magyar ornamentikát eddigelé kiváltképp csak a textil-iparban, hímzéseken, vagy mint festett díszítményt használták, ama bizonyos naivitással és ríktó színezéssel, amint az a népnél előfordul. Ily alakban alkalmazva lehet eredeti, de előkelő nem lesz. Megkíséreltük tehát a magyar díszítő motívumokat dombormű alakban értékesíteni, úgyszólván szalonképessé tenni és a királyi vár termeinek ékesítésére felhasználni. A kísérlet, mely eleinte csak kisebb keretben mozgott, annyira sikerült, hogy felbátorított a legelőkelőbb termek fal- és fődémdíszítéseinél való alkalmazására. Így egészen új és magyar jelleget érhattünk el, mely felszabadít bennünket a már unalomig variált akanthus, kymathion és egyéb görög alakok használatától.” Ezt a törekvést elsősorban a Györgyi Géza által tervezett stukkódíszeken és használati eszközökön, (étkezéslet, porcelánszervíz, kandallóellenző stb.) látjuk. (9–10. képek) A Szent István terem dekorációjában is tetten érhető e stílustörekvés (pl. a Haas Fülöp és fiai cég által gyártott falburkoló kárpit, amelynek egy darabja fennmaradt az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében.)

A budavári palota főépítész komolyan szembenézett az ornamentals-problémával.⁴⁰ Az általa képviselt stílusirány elért eredményeit, a stukkódíszes mennyezetdekorációk részleteit, ahhoz hasonló montázsszerű képtáblákon publikálta, ahogyan a 19. század második felében a nagyszámú ornamentals mintakönyvekben és mintalapokon tették közzé az eredeti mű teljességéből kiragadott textil- és kerámiamotívumokat.⁴¹

Hauszmann tulajdonképpen a historizmus tipikus módszerével közelített a „nemzeti stílus” problémájához. Az ornamentika olyan szabad keverékét állította elő, amely összességében mégis valamelyik történeti stílus hatását keltette. Pontosan úgy gondolkodott erről és járt el a Zsolnay kerámiák felhasználásában, ahogyan Steindl Imre tette a Parlament épületénél. Steindl 1899-es akadémiai székfoglalójában szinte szóról szóra a hauszmannival azonos, nemzeti historizmus-felfogást fejtett ki.⁴² „Építészeink ifjabb generációja az újabb időkben az ind-arabs formákat óhajtják magyaros irányban alakítani. Ezek is azonban mind a kezdet nehézségeivel küzdenek s a teljes siker talán csak hosszabb fáradságos tanulmányozás után érhető el.

Én az új országháznál új stílust nem akartam teremteni, mert kőbe alkalmazható építészeti formáink nemzeties jellegének nyoma sincs sehol s egy ilyen századokra szóló

monumentális épületet ephemer részle-tekkel kezelhettem, hanem igen is arra törekedtem, hogy a középkornak e remek stílusába szerény módon, óvatosan, mint azt a művészet mindenkor okvetlenül megkívánja, nemzeti és egyéni szellemet hozzak be. E célból eddig létező síkdíszítményeink összes motívumait, falfelületek, boltfelületek stb. díszítésére a góth stílus szellemében használtam fel, hazánk flóráját, mezőink, erdőink és rónáink növényzetét, annak formáit pedig többé-kevésbé stilizálva alkalmaztam; így pl. építészeti tagozatoknál, mint amilyenek a fejezetek, eltértem a góth stílus szigorú modorától, nevezetesen az építészetben annyiszor alkalmazott acanthus levelet saját felfogásom szerint kezeltem a szobrász által, a kivel felfogásomat szerencsésen megértetnem sikerült is.”

A hatalmas neogótikus épület belső udvarain ugyanis Steindl 1894—95-ben Zsolnay kerámiát alkalmazott, de ő is érvényesülni hagyta a gótikát, csupán a keleties színhatással és az ornamentikába csempészett, Magyarországon honos növényi formákkal kívánt nemzeti irányban lépést tenni.⁴³ Hasonló felfogást tapasztalunk a parlamenti miniszterelnöki szoba berendezésénél is.

Ha Hauszmann felfogását az 1885-ös *Országos Kiállítás* után kirobbant ornamentika-vita koordinátái között akarnánk elhelyezni, akkor azt egyértelműen a Pulszky Károly által képviselt liberális állásponthez kellene közelítenünk.⁴⁴

10. Evőeszközök a budavári palotából, 1900 körül.
BTM Kiscelli Múzeuma, ezüstgyűjtemény, lt.: Ip. 67.21.3.

A második kategóriába sorolható a neoreneszánsz *Hunyadi Mátyás terem* díszítése. Az itt jelentkező nemzeti tradicionalizmus leglátványosabb előzménye a millenniumi kiállítás Történelmi Főcsoportja volt. Ebben az együttesben merült fel először a három történelmi korszaknak, az Árpád-ház, a Hunyadiak és a Habsburgok korának kiemelése. Az Alpár Ignác által tervezett Történelmi Főcsoportban Szent István időszakát egy román kolostor, a Hunyadiakét a gótikus Vajdahunyadvár, a Habsburgokét pedig egy Fischer von Erlach stílusában megtervezett ún. reneszánsz traktus reprezentálta.⁴⁵ Hauszmannra minden bizonnyal hatott ez az épület, de a budavári palota Hunyadi Mátyás terme éppen az által kelt figyelmet, hogy Mátyás korát nem gótikus, hanem egy reneszánsz teremmel jelenítette meg. Ez a korszakban egyáltalán nem volt kézenfekvő. A Mátyás templom frissen restaurált Mátyás-tornya, a kolozsvári, ugyancsak akkoriban restaurált és múzeumként berendezett Mátyás-ház, a vajdahunyadi úgyszintén nemrég restaurált Hunyadi-vár egyaránt gótikus stílust indokoltak volna. Henszlmann Imre 1861-ben az akadémia épületének stílusvitájában még úgy érvelt, hogy a gótika úgymond kéz a kézben járt történelmünk kimagasló korszakaival, és többek között Mátyás is ebben a stílusban építette budai palotáját.⁴⁶ Ráadásul a királyi palota építése közben feltárt gótikus nagycsarnokot Mátyás lovagtermeként azonosította a régész és művészettörténész szakma, és 1897-ben még ennek a rekonstrukciója volt előíranyozva.⁴⁷ Ám Hauszmann végül mégsem gótikus, hanem reneszánsz termet készített.

A főépítész saját meghatározása szerint a termet annak a Benedetto da Maianónak a korai reneszánsz stílusában alkotta meg, aki Vasari ismert elbeszélése szerint Mátyásnak intarziás díszítésű ládát készített és részt vett a budai palota belső dekorációjában. A terem berendezésében, falburkolatán azonban nem látunk olyan elemeket, amelyek Benedetto da Maiano oeuvre-jéből ismertek lennének. Ellenben az erdélyi cinquecento emlékek, amelyek műemléki kutatása és muzealizálása éppen az 1890-es években kezdődött⁴⁸ erős hatást gyakoroltak a Hauszmann-iroda tervezőire. Elsősorban a kolozsvári főtéri ún. Báthory vagy Wolphard-Kakas-ház kőfaragványai relevánsak szempontunkból, mivel ezek kőfaragómesterének tulajdonította az akkori kutatás a gyulafehérvári Hunyadi-síremlék restaurálását, amelyben a 16. századi mester tudatosan igyekezett volna a 15. század stílusában dolgozni. Mármost éppen ezt az eljárást tapasztaljuk a budai *Hunyadi Mátyás terem* kialakításánál: tudatos „quattrocentizálást”. Györgyi Géza, akinek minden bizonnyal a legtöbb szerepe volt a terem tervezésében, a falburkolat, valamint — és mindenekelőtt — az ajtókeretek és párkányok megtervezésekor a 16. századi, ismert emlékek motívumait tudatosan quattrocentizálta és egyúttal elegánsabbá is tette azokat azáltal, hogy plaszticitásukat csökkentette, arányaikat megnyújtotta. (11—12. képek)

A *Hunyadi Mátyás terem*ben megnyilvánuló felfogás irodalmi lecsapódását, illetve kifejeződését tapasztaljuk Csányi Károlynak az itáliai művészet magyarországi hatásáról mintegy tíz évvel később kiadott művében.⁴⁹ Csányi a kolozsvári Wolphard-ház reneszánsz töredékeit és ajtókereteit, mint a korai reneszánsz szellem magyarországi változatának reprezentánsait publikálta, amelyet a magyar mesterek az itáliaiaktól tanultak el.

Hauszmann, aki elkötelezettje volt a reneszánsz stílusnak, a Hunyadi Mátyás-terem esetében tudatosan teremtett kiindulópontot egy nemzeti építészeti hagyománynak, azáltal,

11. A Hunyadi-terem részlete.

Magyar Iparművészet, 1903.

hogy hazai reneszánsz emlékek formáit a nagy reneszánsz építész, Benedetto da Maiano nevével kapcsolta össze: „És ha Mátyás idejében megnyíltak kapuink az olasz renaissance művészet befogadására: a most épülő királyi vár jelezze kezdetét egy magyar renaissancenak, azon magyar művészetnek, melynek alig 30 éves múltjában legelső és leghatalmasabb pártfogója ő felsége apostoli királyunk, kinek áldásos és bölcs uralkodása alatt művészetünk és iparunk oly fejlődésnek indult, hogy fejedelmi otthonát azzal ékesíthetjük.”⁵⁰

Hauszmann ugyanazt akarta, mint Schickedanz Albert a Műcsarnok előcsarnoka esetében, amely a Bakócz-kápolna átírata: hazai anyagból kiindulva az európai kvalitást biztosítani.⁵¹

A kolozsvári emlékek jó részét Pákei Lajos a Hauszmann-, majd Hansentánítvány építész,⁵² Kolozsvár főépítése, majd az ottani Ferenc József Iparmúzeum igazgatója az 1890-es években lerajzolta, néhányat saját kolozsvári, Majális utcai háza falában helyezett el. Pákei minden bizonnyal kapcsolatban állt Hauszmannnal, hiszen ő tervezte annak a kolozsvári Mátyás-szobornak a talpzatát, amelynek kicsinyített mása — jóllehet egészen más talpzaton — két évvel a kolozsvári szoboravatást követően bekerült a Hunyadi Mátyás terembe és amelynek javára a budavári palota építésvezetősége adakozott.⁵³

A Mátyás-émlékmű Kolozsvárott politikailag kétszeresen is kényes alkotás

12. A ajtókeret a kolozsvári
Wolphard-házból.

Balogh Jolán: Kolozsvári kőfaragóműhelyek, XVI. század, Budapest, 1985 nyomán.

13. Az ún. parasztház a budavári palota déli kertjében.

volt mindjárt a kezdetektől. Egyfelől már a szoboralap gyűjtésekor összecsengett a Mátyás-kultusz Habsburg-ellenes, kurucos szólamával. A király nem is jelent meg az avatási ceremónián, mert tartani lehetett attól, hogy az ünnepély Habsburg-ellenes demonstrációvá fajul.⁵⁴ És valóban, a *Gott erhaltét* játszó zenekart a tömeg a magyar himnusz és a Kossuth-nóta éneklésével kontrázta, úgy hogy a rendőrök kardlapozva oszlatták a tüntetőket. A császárt képviselő József Ágost főherceget pedig — Laczkó Géza visszaemlékezése szerint — a kolozsvári diákság egy kurucos rigmussal köszöntötte.⁵⁵

Másrésről a szobornak kezdettől fogva románellenes üzenete is volt; ugyanazon, a nemzetiségek fölötti magyar szupremáciát hirdető tartalma, mint a magyar koronához tartozó országrészek szimbólumaiból összeállított homlokzati szoborgalériájának a budai királyi palota krisztinavárosi szárnyán.⁵⁶

A budavári palota nagyszabású átépítési munkái közben többféle terv is született a *Mátyás terem* plasztikai díszítésére vonatkozóan. Fölmerült többek között az akkor a bécsi

udvari múzeumban őrzött Mátyás- és Beatrix-portrék másolatának elhelyezése. E reliefpár egyébként az 1885-ös kiállításra készített gipszkópiák bemutatása óta igen népszerű és ismert volt Magyarországon.⁵⁷ Ha Hauszmann mégis a kolozsvári szobornak a kissé szerencsétlenül ható kicsinyített mása mellett döntött, akkor ezt minden bizonnyal a magyar függetlenségi gondolatnak, a szeparatista nacionalizmusnak tett gesztusként értékelhetjük.⁵⁸ Közben persze az eredeti szoborkompozíciót kissé meg is szelídítette: a mellékfigurákat elhagyta, a bástyaszerű talapzatot pedig csinos reneszánsz stílusú posztamensre cserélte. Mindjárt másképpen festett a mű, mint a kolozsvári Mátyás-házban felállított modell — az első alkalom, amikor a Mátyás-emlékmű enteriőrben jelent meg — amely, a központi dekorációt tekintve, a budai terem közvetlen előképeként vagy ötletadójaként fogható fel.⁵⁹

Ugyanezt a „duplafenekű”, finom kétértelműségekkel tűzdelt ikonográfiai programot látjuk a Benczúr Gyulától megrendelt festészeti programban. Mint ismeretes, a tervezett nyolc vászonképből csak kettő készült el: *Mátyás fogadja a pápa követeit* és a *Dicsőséges Mátyás (Mátyás bevonulása Budára)* című.⁶⁰ Ismert továbbá egy vászonra skiccelt, a megvalósultakéval együtt összesen hat falkép vázlat, valamint az elkészült nyolc különálló vázlat közül három.⁶¹

14. A parasztház enteriőrije.
Magyar Iparművészet, 1903

E program Mátyást reneszánsz uralkodóként állította be. Hódításai éppen úgy köszönhetőek voltak hadi tetteinek — olvasható le a vázsnakról —, mint diplomáciai bölcsességének. Csatakép és Bécs elfoglalására nyíltan utaló jelenet egyáltalán nem szerepelt a képciklusban. Mindazonáltal ez utóbbira való utalás azért nem hiányzik a programból. A pápa követének fogadása jelenet történeti alapja ugyanis vagy az a momentum, amikor Mátyás, a III. Frigyes elleni győzedelmes alsó-ausztiai hadjárat közepette fogadta IV. Sixtus pápa követét, Castello püspököt, vagy egyenesen a VIII. Ince pápa által Bécsbe, Mátyás rezidenciájába küldött Angelo Pecchinoli ortei püspök látogatása 1489-ben. Az ábrázolt jelenet ebben az esetben a bécsi Burgban játszódik!⁶² Ugyanakkor a Mátyás-kultusz császárhű aspektusát volt hivatott hangsúlyozni a Mátyás és Holubar viadalát bemutató jelenet. Ennek ugyanis, amint ezt Bellák Gábor kutatásaiból tudjuk, egy kortárs kosztümös ünnepély volt az inspiráló forrása, nevezetesen a Tattersalban rendezett lovagi torna 1902. május 16—17-én, ahol maga a császár és a Bécsben élő főhercegek is megjelentek. Az eseményről kiadott prospektusban Holló Tivadar meg is fogalmazta az egész történeti mulatság eszméjét: „egyesült a király a magyarsággal Hollós Mátyás kultuszában”.⁶³ Így tehát a nemzeti függetlenségnek és büszkeségnek rendelt teremben Benczúr festményei is ügyesen egyensúlyozták ki a politikai ellenerőket.

15. Faragó Ödön által tervezett interiőr
Magyar Iparművészet, 1900

V/3. „HONOSÍTOTT” JUGENDSTIL

A harmadik törekvés egy magyar stílus megidézésére a palota épületében az ún. parasztházban jelent meg. (13. kép) A főépítész így írta le 1912-ben ezt az ún. magyar pihenőházat:⁶⁴ „Ennek a háznak a berendezése dicsőült Erzsébet királyné külön óhajára magyar népies jellegben készült. Itt szeretett időzni a nagyszony visszavonultan Ferenczy Ida társaságában, aki költőink szellemi termékeit olvasta fel.” Hauszmann visszaemlékezéseiben elmeséli, hogy a királyné Ferenczy Idán keresztül tudomására hozta, hogy budai palotabeli apartmanja előtt egy magyar népies stílusban épített kis kerti házat szeretne.⁶⁵ A főépítész – megint Ferenczy közvetítésével – elküldte a terveket Erzsébetnek, és csak a királyné jóváhagyása után kezdett az építkezésbe. Hauszmann azt is közli itt, hogy Erzsébet királyné a kis házban csak egyszer járt 1898 nyarán, röviddel meggyilkolása előtt, és őt ezután magához kérte, hogy elégedettségét az elkészült művel kapcsolatban kifejezhesse.

Az idézet és Hauszmann elbeszélése inkább a főépítész kultúrdiplomáciai érzékéről szól, és kevésbé a tényleges történésekről, hiszen a parasztház csak négy évvel a királyné halála után készült el, bár az 1899–1900-ban tervezett és elkészített bútorokat már az

16. Faragó Ödön által tervezett enteriőr
Magyar Iparművészet, 1900

17. Faragó Ödön: Szalonszekrény
(Magyar Iparművészet, 1900)

1900. évi párizsi világkiállításon bemutatták.⁶⁶ (14. kép) A királynéra való hivatkozás Hauszmann számára mintegy jogalapot teremtett, hogy teret adjon az ún. „modern szubjektív” stílusiránynak, azaz a szecesszióknak.⁶⁷ A parasztháznak igen kevés köze volt az akkoriban már egyre inkább előtérbe kerülő etnográfiai kutatásokon, felméréseken alapuló népies stílushoz.

A tervezést itt Hauszmann átengedte Faragó Ödönnek, aki az 1900. körüli években a Magyar Iparművészeti Társulat kiállításain az egyik legtöbbet szereplő és leginkább méltatott iparművész-tervező volt.⁶⁸ Faragó ekkoriban tervezett bútorainak legszembeötlőbb jellemzője a német Jugendstilnek magyaros elemekkel való „honosítására” való törekvés. (15–17. képek) Ezekben a bútorokon nem találkozunk keleties ornamentikával vagy a kortárs etnográfiai kutatások eredményeinek hasznosításával. Hauszmann figyelmen kívül hagyta az akkoriban egyre sűrűsödő néprajzi feltáró munkákat és mindenekelőtt nem vett tudomást a millenniumi kiállítás szabadtéri néprajzi bemutatójáról, a 25 teljesen berendezett táj-

házzról.⁶⁹ A déli várkertben felhúzott parasztház laza viszonyát a néprajzi „leletek”-hez inkább a bécsi 1873-as világkiállításon bemutatott magyar csárdának a néprajzi ismeretekkel tartott távoli kapcsolatához lehetne hasonlítani.⁷⁰ Továbbá a berendezésben csak a kályha legyártásában engedett teret a Zsolnay gyárnak, de a pécsi gyárban rendelkezésre álló magyaros modelleket nem hasznosította.

Hauszmann hű gyermeke volt a 19. századnak: a századfordulón modern művészetet akart, de úgy, hogy az organikusan bontakozhasson ki a historizmusból. A történeti stílusok, ezek közül is a reneszánsz igazi elkötelezettjeként nem kívánt sem magyaros, sem szecessziós, sem art nouveau irányú modernitást. Véleményét 1913-ban, amikor a Műegyetemen jutalomdíjat alapított a legjobb reneszánsz vagy ebből fejlesztett stílusú terv készítője számára, így összegezte:⁷¹ „[...] meggyőződésem, hogy csakis ezen az alapon [ti. a reneszánsz építészet tanulmányozásával] lehet építészetünket tovább fejleszteni, és megfelelni mindazoknak a követelményeknek, melyet a modern korszak az építésztől megkövetel.”

1. SZATMÁRI Gizella: „Az Ybl- és Hauszmann-féle palotaszárnyak szobrászati díszítése. A Habsburg-terem.” *TBM*, XXIX. (2001), 457—472.
2. A palota dekorációjáról a legfontosabb egykorú leírások: HAUSZMANN Alajos: *A magyar királyi vár építésének története*, Budapest, 1900; HAUSZMANN Alajos: *A magyar királyi vár*, Budapest, 1912. A legfontosabb feldolgozások: CZAGÁNY István: *A Budavári palota és a Szent György téri épületek*, Budapest, 1966; YBL Ervin: *Hauszmann Alajos élete és művészete*, 1953. (gépirat a Szépművészeti Múzeum és az MTA Művészettörténeti Intézete könyvtárában); FARBAKY Péter: „A Budai Királyi Palota a historizmus korában. (Ybl Miklós és Hauszmann Alajos átépítési terveinek fejlődése és kapcsolata)”, *TBM*, XXIX. (2001), 241—265.; ROSTÁS Péter: „Egy helyiség helye. A Budavári Palota Hunyadi Mátyás-termének története”, *TBM*, XXIX. (2001), 487—530; ROSTÁS, Péter: „Die »historischen« Prunkräume des Budaer Königspalastes um 1900”, *Mitteilungen der Gesellschaft für vergleichende Kunstforschung in Wien*, 59. évf. 1/2. szám, (2007. február), 1—22.
3. „A királyi palota építése”, *Vasárnapi Újság*, 1900, 410.
4. A Szent István-termet az alapvető Hauszmann-féle 1912-es díszmű rosszul lokalizálja, a tényleges Szent István-teremtől nyugatra eső helyiséget jelöli a vonatkozó magyarázó szám.
5. SINKÓ Katalin: „A millenniumi kiállítás mint Gesamtkunstwerk”, In: ZÁDOR Anna (szerk.): *A historizmus művészete Magyarországon*, Budapest, 1993, 137.
6. SINKÓ, Katalin: „Franz Joseph: Rivalität und Dualität dynastischer und nationaler Repräsentation”, In: *Kaiser und König. Eine historische Reise: Österreich und Ungarn 1526—1918*, Collegium Hungaricum Wien, 2001, 21.
7. III. Béla magyar király emlékezete. Dicsőségesen uralkodó utódja I. Ferenc József császár és apostoli király legmagasabb segélyével a magyar kormány megbízásából. Szerkesztette: FORSTER Gyula mint a MOB másodelnöke és a koronázó templom építési bizottságának elnöke, Budapest, 1900.
8. HANÁK 1984, 55.
9. A budai várat utolsó leheletéig védő Hentzi egyike volt a király kedvenc hőseinek. ld. HANÁK Péter: „Ferenc József hálósobája”, *Élet és Irodalom*, 1980, október 4. A Hentzi-szobornak a budai Hadapródiskolába, a magyar tisztnövendékek nevelőintézetének udvarára való áthelyezése körüli belpolitikai botrányról: „A Hentzi-emlék beszentelése”, *Politikai Hetiszemle*, 1899. augusztus 6., 14.; Veritas [DOLENECZ József]: „Politika és Hentzi-szobor” *Politikai Hetiszemle*, 1898. november 13, 2—4.; Veritas [DOLENECZ József]: „Bánffy, Fejérváry és Krieghammer”, *Politikai Hetiszemle*, 1898. november 20, 3—5.; A Hentzi-emlékről ld. még: CZAGA Viktória: „A Harcos Emlék — szoborsors Magyarországon. (A Hentzi-emlékmű története)” *Acta Musei Militaris in Hungaria. A Hadtörténeti Múzeum Értesítője* 6 (2003), 79—112. különösen: 97—99.
10. A jegy és osztrák kormányzat szimbolikus és/vagy látszatpolitizálását, az egyik napról a másikra való túlélés jegyében való működést, amely helyenként parttalan opportunizmusban nyilvánult meg, lehet akár annak megnyilvánulásaként is értékelni, hogy a kormányzó erők egész egyszerűen nem tudták, hogyan lehet a válságon úrrá lenni. DOLMÁNYOS István: *A magyar parlamenti ellenzék történetéből (1901—1904)*, Budapest, 1963, 13.
11. SINKÓ 2001, 20.
12. SINKÓ 2001, 20. A múzeumban végül a császár és a helytartó festett portréit helyezték el. BICSKEI ÉVA: „A nemzeti panteon formálódása. Közgyűlési termek arcképesarcképei a 19. században”, In: *Diszciplínák határain innen és túl*. Fiatal Kutatók Fóruma 2.—2006, MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2007, 173.
13. SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella: „Az újkori Budavári Palota belső díszítése”, *TBM*, XXIX. (2001), 427.
14. ROSTÁS 2001, 501.
15. HANÁK, Péter: „Probleme der Krise des Dualismus am Ende des 19. Jahrhunderts”, *Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* 51. Budapest, 1961. (Studien zur Geschichte der Österreichisch-Ungarischen Monarchie), 378.
16. HANÁK 1984, 55. ff.
17. SINKÓ, Katalin: „Árpád versus Saint István. Competing Heroes and Competing Interests in the Figurative Representation of Hungarian History”, in: Tamás HOFER (ed.): *Hungarians between "East" and "West"*, Budapest, 1994, 9—26.

18. BFL, Várépítési Bizottság iratai, II/3a, az 1898. április 5-i ülés jegyzőkönyve. A majolikaképeket Roskovics Ignác festményei alapján a Zsolnay gyárban készítették.
19. A szupraport-képekről SINKÓ Katalin katalógustétel-leírása: *Történelem-Kép* 2000, 629—630.
20. PAULER Gyula: *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt*, Budapest, 1893, (második kiadás: 1899).
21. PAULER Gyula: „III. Béla és családja”, in: *III. Béla*, 28 — 34.
22. SCHULEK Frigyes: *A budavári főszékesegyház környékének rendezése és Szt. István király emlékének kérdése* Budapest, 1894.
23. U. o. 8.
24. A sors ironiája, hogy a végül elkészített Ströbl-féle *Szent István*-szobor, amelynek talapatát tervezte Schulek, a Munkácsy által festett és 1893-ban haza hozott *Honfoglalás* Árpád-figuráját idézi.
25. SINKÓ 1994, 9—26.
26. BONCZ Ödön: „A magyar viselet IV. László koráig” *Archaeológiai Értesítő*, 1887, 1.
27. Boncz szerint pl. a velencei San Marco mozaikképein a szkíta harcok ruhája alapján közelítőleg rekonstruálható a korabeli magyar viselet.
28. HUSZKA József: *Ungarische Ornamentik*, Budapest, 1900: 3—4.; A kérdésről ld. HOFER, Tamás: „Historisierung des Ästhetischen. Die Projektion nationaler Geschichte in die Volkskunst.”, In: Jöhler, R.—Nikitsch, H.—Tschofen, B.: *Ethnische Symbole und ästhetische Praxis in Europa* (Veröffentlichung des Instituts für Volkskunde der Universität Wien 17., 1994.; HOFER Tamás: „őstörténet a néprajz látószögében”, in: KOVÁCS László—PALÁDI-KOVÁCS Attila (szerk.): *Honfoglalás és néprajz*, Budapest, 1997, 7—15. Huszkáról legújabban: FEJŐS Zoltán (szerk.) *Huszka József, a rajzoló gyűjtő, a Néprajzi Múzeum kiállítási katalógusa*, Budapest, 2006.
29. A lovarda bejárata előtti pofafalra felállított *Csikós*-szobor kevésbé a romantikus csikós-toposzra kívánt utalni, inkább csak a funkcióhoz kötött ikonográfiából származtatható. Vö. SINKÓ Katalin: „Az Alföld és alföldi pásztorok felfedezése a külföldi és hazai képzőművészetben”, *Ethnographia*, C. (1989), 3—4. sz., 121—154.
30. BFL, Várépítő Bizottság iratai, II/3.b., 1898/58.
31. Már Ybl Ervin, Hauszmann és Ybl monográfusa feltételezte 1953-ban, hogy Hauszmann így akarta elkerülni, hogy Zsolnay Lechnerrel szövetkezve, vagy legalábbis Lechner stílusában tervezzen egy enteriört a várpalotában (YBL, 1953, 256). Lechner és Zsolnay kapcsolatáról MENDŐL Zsuzsa: „Lechner Ödön és a Zsolnay gyár kapcsolata”, in: HADIK András—PUSZTAI László: *Lechner Ödön 1845—914*, Budapest, 1988, 64—65.
32. BFL, Várépítő Bizottság iratai, II/3.b., 1897. november 30-i ülés jegyzőkönyve.
33. Zsolnay Teréz, Vilmos lánya, már az 1870-es években japán és kínai hatású terveket készített. Testvérével, Júliával, Jakob Falke segítségével az Österreichisches Museum für Kunst und Industrie könyvtárában keleti — főleg perzsa és indiai — motívumokat tanulmányozott, Zsolnay Miklós, Vilmos fia és 1900-tól utóda a cég élén, az 1887—88-ban tett közel-keleti gyűjtőútján egy mintegy 170 darabból álló kiváló minőségű csemepe-, valamint több ezer darabos kerámiadarab-kollekcióra tett szert, amely jelentős forrása lett a gyár mintaválasztékának. GERELYES Ibolya—KOVÁCS Orsolya: *Egy ismeretlen orientalista. Zsolnay Miklós keleti kerámiagyűjteménye*, Pécs, 1999, 11—13.
34. A Zsolnay gyár részvétele a parasztház berendezésében eddig nem volt ismert. A 2002-ben kiadott, angol nyelvű katalógus mint azonosítatlan tervet közöl egy, a Zsolnay gyár archívumában őrzött falnézeti rajzot, amely a parasztházban berendezett szoba egyik oldalát mutatja. A gyár szerepe minden bizonnyal a rajzon látható kályha legyártása volt. CSENKEY, Éva (ed.): *Hungarian Ceramics from the Zsolnay Manufactory, 1853—2001*, New Haven-London, 2002, 96, Kat. No. 32.
35. Az ornemens kérdésről a Zsolnay-gyár kapcsán: SINKÓ, Katalin: „The Creation of a National Style of Ornamentation at the End of the Nineteenth Century”, in: CSENKEY, Éva (ed.) 2002, 45 — 53.
36. SINKÓ Katalin: „Tudománytörténeti megjegyzések a nemzeti »forma-nyelv« kérdéséhez 1873—1906”, in: A. GERGELY András: *A nemzet antropológiája (Hofer Tamás köszöntése)*, Budapest, 2002, 289.
37. SCHULTE-WÜLWER, Ulrich: „Zur Bedeutung von »Renaissance« und »Volkskunst« im Werk von Heinrich Saueremann”, in: *Heinrich Saueremann (1842—1904)*. Ein Flensburger Möbelfabrikant des Historismus. Begleitheft zur Ausstellung im Städtischen Museum Flensburg vom 1. Juli — 2. September 1979., Flensburg, 1979.
38. Kecskeméten egyébként is virágzott ekkor a honfoglalás kultusza: a városhoz tartozó Pusztaszter, illetve

az itt kialakított nemzeti emlékhely erősödő kultusza ebben nem kis szerepet játszott. (BICSKEI 2007, 184.)

39. HAUSZMANN 1900, 27.; HAUSZMANN 1912, 46.; HAUSZMANN Alajos: „A magyar iparművészet főpróbája”, *Magyar Iparművészet*, 1900, 104—109. HAUSZMANN Alajos: „A királyi vár belső kiképzése és iparművészeti felszerelése”, *Magyar Iparművészet*, 1903, 177.

40. Az ornámens-vitákhoz: SINKÓ 2002, 45—53.; Uő: „Viták a nemzeti ornamentika körül 1873—1907.”, in: VADAS Ferenc (szerk.): *Romantikus kastély*. Tanulmányok Komárik Dénes tiszteletére, Budapest, 2004, 399—433.; „Az ornamentikai mintalapok és az »előképmozgalom« 1850 és 1900 között”, in: FEJŐS 2006, 134—135.; SINKÓ 2006.

41. HAUSZMANN, 1900: 27.; SCHNEIDER-HENN, Friedrich: *Ornament und Dekoration: Vorlagenwerke und Motivsammlungen des 19. und 20. Jahrhunderts*. München—New York, 1997.

42. STEINDL Imre: „Az új országházról. (Steindl Imre lt.[levelező tag] [1899] január 16-án tartott székfoglalója)”, *Akadémiai Értesítő*, 1899, 119.

43. A Zsolnay-kerámia épületdíszítő szerepéről: MATTYASOVSKY ZSOLNAY Tamás—VÉCSEY Esther—VÍZY László: *Zsolnay-épületkerámia Budapest. Zsolnay Architectural Ceramics in Budapest*, Budapest, 2005.

44. PULSZKY Károly: „Iparművészet és stíl.” *Művészi Ipar*, I. (1885 — 1886), 198—199. (Idézi: LACKNER Mónika: *Magyar népies és reneszánsz díszítőműveink*, in: FEJŐS 2006, 136. Az ornamentika-vitáról ld. még: SINKÓ, Katalin: „Historismus und die ungarische Ornamentik”, in: MAROSI, Ernő—KLANICZAY, Gábor (ed.): *The Nineteenth-Century Process of "Musealisation" in Hungary and Europe*, (Collegium Budapest, Workshop Series No. 17.), Budapest, 2006, 308—310. és 43. jegyzet.

45. A budapesti Vajdahunyadvárról legújabban: ROSCH Gábor: *Alpár Ignác*, Budapest, 2005, 41—58.

46. SINKÓ 2002, 289. HAJNÓCZI Gábor: „Nemzeti építészetünk stíluskérdései az Akadémia székházára kiírt pályázat körüli vitában.” *Építés-Építészettudomány XVII* (1985), 1—2, sz., 58, 85—89, 98.

47. ROSTÁS 2001, 504.

48. BALOGH Jolán: *Kolozsvári kőfaragó műhelyek: XVI. század*, Budapest, 1985.

49. CSÁNYI Károly: *Az olasz művészet hatása a magyar művészetre*, Budapest, 1913.

50. „A királyi palota építése”, *Vasárnapi Újság*, 1900, 410.

51. GÁBOR Eszter: „A Múcsarnok előcsarnoka és az esztergomi Bakócz-kápolna”, *Ars Hungarica*, 1996, 86—97. Gábor ugyanazt a tendenciát, amelyet én e helyütt nemzeti tradicionalizmusnak nevezek, nemzeti historizmusnak hívja. Ld. uő: „...e műemlékeinkben a történelmi magyar hangulatoknak mélyeséges tengerét bírjuk”. „Lechner Jenő kísérlete a magyar nemzeti historizmus megteremtésére” in: *Sub Minervae Nationis Praesidio. Tanulmányok a nemzeti kultúra kérdésköréből Németh Lajos 60. születésnapjára*, Budapest, 1989, 182.

52. MURÁDIN-BEYER Katalin: „Pákei Lajos kéziratos önéletírása”, *Pavilon* 8. (1993), 42.

53. Pákei volt a szobormű talapzatának kivitelező művezetője is. (MURÁDIN-BEYER 1993, 48). Ld. még: PUSZTAI László (szerk.): *Pákei Lajos (1853—1921) felvételi rajzai Kolozsvár reneszánsz építészeti emlékeiről*. Az O. M. F. Magyar Építészeti Múzeumának kiállítása Székesfehérváron '83—84, Székesfehérvár, 1984, 4. MIKLÓSI SIKES Csaba: „Fadrusz János kolozsvári és zilahi működése a korabeli erdélyi sajtó tükrében”, *Ars Hungarica*, 1998, 118. Pákei benne volt a Mátyás szobor-bizottságban is. (uo. 111.) Olvashatunk a Pákei-házban rendszeresen megfordult budapesti vendégekről is: Szeőkeffalvi SZENT-MIKLÓSY László: „A pákei Pákey (másként Tamás) család”, *Családtörténeti Szemle*, 1943, 215. A vendégek között a rendszeresen megjelenők között volt Roskovics Ignác és Pákei legjobb barátja, Fadrusz János is (uo.).

54. MIKLÓSI SIKES 1998, 122.

55. LACZKÓ Géza: *Királyhágó*. Budapest, 1971, 204—215., illetve MURÁDIN Jenő: *Fadrusz. Két szobor száz éve*. Kolozsvár, 2002, 56—66. Miután a császár lemondta a részvételét, József főherceg is beteget jelentett és végül is fiát küldte Kolozsvárra. A Kolozsvári *Friss Újság*ban az avatási ceremónia előtti napokban Habsburg-ellenes megnyilatkozásokat lehetett olvasni. Pl. 1902. október 6-án (1. o.) a miniszterelnök portréfotójához kísérőszövegként: „[...] éppen kapóra jön most Kolozsvárra Széll Kálmán kormányelnök. Mert vitéz Hollós Mátyástól meg lehet tanulni, miként kell magyar embernek Bécsben fellépni.” Vagy október 8-án (2—3. oldal) ÁBRÁNYI Emil *Rex Mathias* című versében ilyen sorokat lehet olvasni: „[...] Azért meg imádlak, /Hogy körmere csaptál a gögös Ausztriának!”

56. A korabeli román-magyar asszókából e tárgy körben izelítő: *Kolozsvári Friss Újság*, 1902, október 17, 1.

57. A *Hunyadi Mátyás terembe* asszánt egyéb dekorációs ötletekről: ROSTÁS, 2001: 500.

58. Nem elhanyagolható körülmény a kolozsvári szobor másának budavári elhelyezése okait kutatva, hogy

a kicsinyített lovas szobrot a *Hunyadi Mátyás terembe* Fadrusz özvegye, a szintén szobrász Deréky Anna készítette, aki történetesen Pauler Gyula unokahúga volt, annak a történésznek tehát, aki pl. a *Szent István terem* majolika képsorozatának ikonográfiai programját állította össze...

59. KOLOSZVÁRI FRISS ÚJSÁG, 1902. október 18.

60. ROSTÁS 2001, 503—504.

61. BELLÁK GÁBOR: „Benczúr Gyula és a Budavári Palota Hunyadi-terme (1902—1919)”, in: *Történelem-Kép* 2000, 654—658.

62. HAUZSMANN ÉS BENCZÚR SZÁMÁRA RENDELKEZÉSRE ÁLLT FRANKÓI VILMOS NAGYON OLASMÁNYOS STANDARD MŰVE A TÉMÁRÓL (*Mátyás király élete* Budapest, 1890.), de — különösen a Holubar és Mátyás párviadalát bemutató képnél — közvetlenül is kimutathatóan hasznosították CSÁNKI DEZSŐ: *I. Mátyás udvara* (Budapest, 1884) című művét. (BELLÁK 2000)

63. BELLÁK 2000, 657—658.

64. HAUZSMANN 1912, 53.

65. HAUZSMANN NAPLÓJA, 94.

66. ROSTÁS, 2001, 522. (17. jegyzet). A várépítő bizottság és a szegedi Lengyel Lőrinc bútorgyár közti szerződés 1899. május 31-én kelt (ld. még: BFL, Várépítő Bizottság iratai, 1900. március 31-i ülés). A parasztház átvételi jegyzőkönyve 1902. június 11-én kelt. Ekkor adta át a művezetőség a várkapitányságnak az épületet.

67. Volt ennek persze reális alapja is, hiszen Erzsébet 1895-től egy magyar parasztmajort rendeztetett be Schönbrumban, melynek bútorait ma a Bundesmobilienerwaltung őrzi.

68. Faragóról gyakorlatilag nincs használható szekunder irodalom. A legjobb összefoglalás a tevékenységéről: MARKÓ LÁSZLÓ (szerk.): *Új magyar életrajzi lexikon*, Budapest, 2001.

69. K. CSILLÉRY KLÁRA: „A Szabadtéri Néprajzi Múzeum kialakulásának előtörténete”, *Ház és Ember*, I. (1980), 9 e 33, főleg: 15—25.

70. LACKNER, MONIKA: „Die erste volkskundliche Sammlung Ungarns: Zur Präsentation der ungarischen Volkskultur auf der Wiener Weltausstellung von 1873”, in: FÖLDI-DÓZSA, KATALIN—HERGOVICH, MARIANNE (Hrsg.): *Zeit des Aufbruchs. Budapest und Wien zwischen Historismus und Avantgarde*, a Kunsthistorischen Museum kiállítási katalógusa, 10. Februar bis 22. April 2003, Wien, 2003, 103—109.

71. HAUZSMANN NAPLÓJA: 118—119.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

III. BÉLA= II. Béla magyar király emlékezete. Dicsőségesen uralkodó utódja I. Ferenc József császár és apostoli király legmagasabb segélyével a magyar kormány megbízásából. Szerkesztette: FORSTER Gyula mint a MOB másodelnöke és a koronázó templom építési bizottságának elnöke, Budapest, 1900.

BELLÁK 2000=BELLÁK GÁBOR: „Benczúr Gyula és a Budavári Palota Hunyadi-terme (1902—1919)”, in: *Történelem-Kép* 2000.

BFL=Budapest Fővárosi Levéltár

BICSKEI 2007=BICSKEI ÉVA: „A nemzeti panteon formálódása. Közgyűlési termek arcképcsarnokai a 19. században”, In: *Diszciplínák határain innen és túl*. Fiatal Kutatók Fóruma 2. 2006, MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2007.

CSENKEY 2002=CSENKEY, ÉVA (ed.): *Hungarian Ceramics from the Zsolnay Manufactory, 1853—2001*, New Haven-London, 2002.

FEJŐS 2006=FEJŐS ZOLTÁN (szerk.) *Huszka József, a rajzoló gyűjtő*, Budapest, 2006.

HANÁK 1984=HANÁK PÉTER: „1898. A nemzeti és az állampatrióta értékrend frontális ütközése a Monarchiában”, *Medvetánc*, összeáll. és jegyzetekkel ellátta: SEIDL AMBRUS. Budapest, 1984

HAUZSMANN 1900=HAUZSMANN ALAJOS: *A magyar királyi vár építésének története*, Budapest, 1900.

HAUZSMANN 1912=HAUZSMANN ALAJOS: *A magyar királyi vár*, Budapest, 1912.

HAUZSMANN NAPLÓJA=HAUZSMANN ALAJOS NAPLÓJA. *Építész a századfordulón*, Budapest, 1997.

MIKLÓSI SIKES 1998=MIKLÓSI SIKES CSABA: „Fadrusz János kolozsvári és zilahi működése a korabeli erdélyi sajtó tükrében”, *Ars Hungarica*, 1998.

- ROSTÁS 2001= ROSTÁS Péter: „Egy helyiség helye. A Budavári Palota Hunyadi Mátyás-termének története”, *TBM*, XXIX, (2001).
- SINKÓ 1994=SINKÓ Katalin: „Árpád versus Saint István. Competing Heroes and Competing Interest sin the Figurative Representation of Hungarian History”, in: Tamás HOFER (ed.): *Hungarians between "East" and "West"*. Budapest, 1994.
- Sinkó 2001=SINKÓ, Katalin: „Franz Joseph: Rivalität und Dualität dynastischer und nationaler Repräsentation”, In: *Kaiser und König. Eine historische Reise: Österreich und Ungarn 1526—1918*, Collegium Hungaricum Wien, 2001.
- SINKÓ 2002=SINKÓ Katalin: „Tudománytörténeti megjegyzések a nemzeti »forma-nyelv« kérdéséhez 1873—1906”, in. A. GERGELY András: *A nemzet antropológiája (Hofer Tamás köszöntése)*, Budapest, 2002
- SINKÓ 2006=SINKÓ, Katalin: „Historismus und die ungarische Ornamentik”, in: MAROSI, Ernő—KLANICZAY, Gábor (Hrsg): *The Nineteenth-Century Process of "Musealisation" in Hungary and Europe*, (Collegium Budapest, Workshop Series No. 17.), Budapest, 2006.
- Történelem-Kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon*, Budapest, 2000, (szerk. MIKÓ Árpád—SINKÓ Katalin).
- YBL 1953=YBL Ervin: *Hauszmann Alajos élete és művészete*, 1953, (gépírat a Szépművészeti Múzeum és az MTA Művészettörténeti Intézete könyvtárában).

PÉTER ROSTÁS:

"HISTORICAL" CEREMONIAL HALLS DEVELOPED AROUND 1900 IN THE PALACE OF THE BUDA CASTLE

SUMMARY

The essential problem in the development of the decoration program of the royal palace in the Buda Castle at the end of the 19th century was that of the manifestation of the double function of national palace and monarchic residence. Politically neutral elements were also present in the decoration of the building-complex, and they represented the practical functions or general ruling symbols of the given building element or hall. However, taking into consideration that the figure of Franz Joseph, respectively his ruling from 1848 was characterized by constant ambivalent feelings generated by the conflict between national resistance and loyalty toward the legitimate ruler, the interior decoration of the palace intended to coordinate also these points of view.

The decoration program and placement of the three historical ceremonial-interiors of the Habsburg-Hall, the Saint Stephen-Hall and the Hunyadi-Hall, established around the turn of the 19th and 20th centuries, reflected this same concept. The Habsburg-Hall was situated in the eastern front of the old palace's northern court, on the central axis of the Danube façade in the new arrangement; the Hunyadi-Hall was placed in the western, Krisztinaváros wing, and the Saint Stephen-Hall on the southern side, in the connecting piece of the new Krisztinaváros part and the old Charles III. part of the building.

Franz Joseph, respectively the Habsburg dynasty fell into a kind of legitimacy crisis in the 1890's when the Party of Independence, representing the Hungarian national resistance, gained more and more power. The ruling Liberal Party was caught in the crossfire between Habsburg hegemony and national independence, since it had to provide a balance between the two points of view by stabilizing the edifice of the Compromise, built on quite unstable grounds. This duality is expressed in the decoration program of the historical ceremonial halls in the palace. The Habsburg-Hall, with its hint at the Fisher von Erlach style that at this point of time was considered increasingly the Austrian national style, represented one of the focal points of the palace.

The Hunyadi-Hall, which is the middle hall of the Krisztinaváros wing considered to be the national side, carried the idea of national separatism, and that of the Hungarian supremacy above the ethnic groups. Between the two of them was situated the room created in honor of Saint Stephen, associated with the idea of consolidation and legitimate order.

The essay analyzes through the stylistic study of the historical ceremonial interiors the challenges met by

the “Hungarian” style, which was brought about by Alajos Hauszmann at the end of the 19th century. Thus, there are three courses of the “Hungarian” style in Hauszmann’s interpretation:

1. Hungarian historicism: the infusion of international historical styles with Hungarian motifs. This can be seen mostly on the ceiling stucco-motifs of the salons, on some of the details of the Saint Stephen-Hall, and in the decoration of different accessories.

2. National traditionalism: the usage of historical motifs preserved in different Hungarian historical relics. This is characteristic of the Hunyadi-Hall’s decoration, which although refers to Benedetto da Maiano, shapes 16th century relics from Kolozsvár into quattrocentisms.

3. Jugendstil “naturalized” through folkloric floral motifs. This is typical of the peasant house, built by Ödön Faragó in the southern fort garden. The master builder gave way to the “modern, subjective style” only in respect to the originally rustic, garden-like character of the place.

TÜSKÉS ANNA

MÁRK LAJOS ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

Az 1942-ben New Yorkban elhunyt Márk Lajos azon jórészt nyugaton élt magyar képzőművészek közé tartozik, akik figyelemre méltó életművet hoztak létre, sajátos életpályájuk vagy más okok miatt azonban viszonylag ismeretlennek számítanak. Hosszú amerikai tartózkodásai ellenére élete végéig számos hazai elismerésben részesült, halálát követően viszont jó ideig megfeledkeztek róla. Az elmúlt két évtizedben a magyar és nemzetközi műkereskedelemben feltűnt művei nyomán a kritika ismét felfigyelt rá, de a megjelent publikációk csak a kezdetet jelentik, művészetének gyökerei feltáratlanok, átfogó értékelése nem történt meg.

A kutatást a magyar közgyűjteményekben őrzött művek számbavételével, valamint az ezekhez kapcsolódó szöveges és fényképes dokumentáció áttekintésével kezdtem. Nagy segítséget nyújtott ebben az MTA Művészettörténeti Intézete Adattárának és a *Magyar Művészek Lexikoná*nak anyaggyűjtése.¹ A művész hat képét a Magyar Nemzeti Galéria, száznál több arcképtanulmányát a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Képcsarnoka őrzi.² Több műve különböző hazai köz- és magángyűjteményekben található, és mind több bukkan fel a műkereskedelemben. Munkám során a korabeli kritikák, tanulmányok és a kiállítási katalógusok anyagából dolgoztam. Fő célom Márk Lajos művészeti tanulmányainak, és pályájának nyomonkövetése volt, továbbá az életmű lehetséges számbavétele. Jelen munkámmal elsősorban a művészre irányuló figyelmet kívántam felkelteni, mélyebb megismeréséhez azonban további kutatások szükségesek bel- és külföldön egyaránt, de elsősorban az — Amerikai Egyesült Államokban.

Márk Lajos 1867. augusztus 25-én szü-

Márk Lajos: Önarckép.

*Vászon, olaj, 95,5 x 67 cm. Magyar Nemzeti Galéria,
Új Magyar Képtár, inv. no.: 73.108 T.*